

NACRT HOMOGENE REGIONALIZACIJE
ISTOČNOHRVATSKE RAVNICE

ANDRIJA BOGNAR

Osnovni problem homogene geografske diferencijacije nekog prostora jest utvrđivanje nekih kvalitativno mjerljivih kriterija, kao osnove izdvajanja makro i mezoregionalnih cjelina, kao i najmanjih prostornih jedinica. Izdvajanje samo pojedinih elemenata prirodne osnove ili bilo kojeg faktora iz sfere društveno-gospodarskog kompleksa kao osnovnog kriterija pri određivanju homogene regionalne strukture, nije pogodan put. Grupiranje kriterija u određene sintetske kategorije naprotiv logičan je put prema rješenju problema. Primjena principa homogenosti reljefne strukture, homogenosti ekološke sredine i homogenosti procesa historijsko-geografskog razvoja polazna je osnova našeg razmatranja¹. Homogenost reljefne strukture određena je jedinstvenim ravničarskim karakterom,² i morfotektonskim osobinama. U Istočnohrvatskoj ravnici definirano je to spuštanjem i akumulacijom u kombinaciji s erozijom i denudacijom. Osnovne reljefne jedinice su fluvijalnog, eolskog i tektonskog porijekla. Pojavljuju se u pravilu u određenoj međusobnoj kombinaciji. Različitosti tih kombinacija osnovni su pokazatelj prostorne diferencijacije.

Ekološka sredina u Istočnohrvatskoj ravnici izuzetno je homogena. Osnovne razlike, koje se pokazuju, odraz su mikroreljefnih i vodnih prilika. Izraženo je to u većoj ili manjoj mikroklimatskoj diferencijaciji po-

¹ Bilješke s predavanja iz kolegija »Regionalni koncept i tipovi regionalne strukture prof. dr. Veljka Rogića. V. Rogić, Geografski koncept regije, Geografski glasnik XXV, Geografsko društvo Hrvatske i Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1964, str. 115.

² Svi ravničarski krajevi u prvom su redu morfološki određeni, tj. dane reljefne osobine okvirno određuju svaku takvu prostornu jedinicu. Važno je pri tome jasno lučiti što je to nizinski kraj, jer svi ravničarski prostori nisu ujedno i nizine. Osnovni kriterij pri izdvajanju nizina je apsolutna visina, opći pad terena i reljefna energija. Nizinski prostori su prema tome, samo one ravnice kojima je nadmorska visina od 0—200 m, nagibi manji od 6 promila na km², a reljefna energija ispod 30 m na km². Iako veći dio prostora Istočnohrvatske ravnice zadovoljava navedene kriterije, uključivanje područja Banskog brda i Slatinskog-Voćinskog pobrđa u njegove granice nužno nameće uvođenje naziva »ravnica«.

jedinih reljefnih cjelina, čija je ocjeditost ili pak vlažnost odredila i razvoj pedogenetskog procesa i vegetacijskog pokrova. U skladu s tim, slabija ili jača mikroklimatska diferencijacija u kombinaciji s prevladavajućim vrstama tla i vegetacijskog pokrova čine one elemente ekološke sredine koji omogućuju izdvajanje pojedinih mezo i mikroregionalnih cjelina.

Homogenosti procesa historijsko-geografskog razvoja obilježuje specifičan razvoj naseljenosti i oblikovanja kulturnog pejzaža od početka XVIII stoljeća do danas.

Geografska izdvojenost istočnohrvatske ravnice. Uobičajeni pojam panonskog prostora, koji konvencionalno obuhvaća najčešće i zapadni dio savsko-dravskog međurječja, pa čak i Baniju i Pokuplje, nerealan je, jer ni reljefna struktura a niti ekološke prilike i historijsko geografski razvoj ne pokazuju velike sličnosti. Dok je prostor zapadno od linije Slavonski Brod, istočne padine Dilja, Našice, Slav. Orahovica, Voćin, Virovitica i Barč reljefno dinamičniji, morfotektonski složeniji a morfo-genetski s izraženijim erozivno-denudacijskim procesima i oblicima, istočno od te međe prevladavaju akumulacijski procesi i vrlo mala reljefna energija. Slično je s ekološkom sredinom. Zapadni dio međurječja je vlažniji, s padalinskim maksimumom u jesenjim mjesecima. U primarnom obliku pokriven je bio gustom šumskom vegetacijom u kojoj su prevladavale asocijacije hrasta kitnjaka i običnog graba. U pedološkom smislu zapadni je dio međurječja zona parapodzola. Kulturno geografski elementi pejzaža također odražavaju znatne razlike. U istočnom dijelu međurječja prevladavaju otvoreni agrarni pejzaži, dok u zapadnom još uvijek postoje veliki kompleksi šuma i livadarsko-pašnjačkih površina. Znatno veće sličnosti pokazuju se u procesu historijsko-geografskog razvoja s obzirom na jedinstveno značenje retrogradno određenog procesa razvoja naseljenosti od početka XVIII stoljeća. Međutim, i tu se ističu osnovne razlike. Dok su u istočnom dijelu međurječja uočljive posljedice relativno homogenog procesa historijsko geografskog razvoja, njegov je zapadni dio u tom pogledu izrazito heterogeno područje. Slavonski dio zapadnog međurječja i istočni dio Središnje hrvatske zavale imaju sličan historijsko-geografski razvoj s područjem Istočnohrvatske ravnice i po tome se u velikoj mjeri razlikuju od zapadnog dijela Središnje hrvatske zavale, Hrvatskog Zagorja i Međimurja. Taj je prostor u turskom razdoblju i tokom XVIII stoljeća i većeg dijela XIX stoljeća imao sve osobine frontiera, što je bilo od bitnog utjecaja na razvoj pejzaža i osobine naseljenosti. Područje je to velikih izmjena stanovništva, koje su rezultirale složenom etničkom strukturom; uz Hrvate dobar dio stanovništva i danas čine Srbi, Česi i Mađari. Reljefna struktura i ekološke prilike, koje imaju bitni utjecaj na razvoj načina gospodarenja, odlučujući su faktor u izdvajanju zapadnog dijela Slavonije i istočnog dijela Središnje hrvatske zavale od prostora Istočne-niske Hrvatske.

Istočnohrvatska ravnica daleko veću sličnost pokazuje s prostorom Vojvodine. Najizrazitije je poklapanje reljefne strukture. U oba područja prevladavaju akumulacijski procesi i oblici te mala reljefna energija. Izdvojiti se mogu prostrane naplavne ravni (1), mlađe subsidencijske (plit-

ke) potoline,³ starije holocene terase (I b), mlađe (II a) i starije (II b) würmske terase (Drave, Save i Dunava)⁴, lesne zaravni i manji usamljeni horstovi (Bansko brdo i Erdutski brijeg). U sastavu prevladavaju akumulacije lesa i lesolikih sedimenata i riječnih naplavina (pijesak, šljunak, glina i ilovača). Prostiranje lesnih i lesolikih sedimenata može se poistovjetiti s područjem ocjeditih terasnih i zaravanskih prostora, Banskog brda i Erdutskog brijega, dok su riječne naplavine vezane za aluvijalne ravni i dublje dijelove riječnih terasa.

Nešto veća vlažnost Istočnohrvatske ravnice izražena je u manjem bonitetu tla i većem udjelu šumskog zemljišta u primarnom obliku. Međutim, tipična ratarska orijentacija i u Vojvodini i u Istočnohrvatskoj ravnici djelovala je da u oba prostora preovlađuju otvoreni agrarni pejzaži. Iako postoji određena sličnost u procesu historijsko-geografskog razvoja, zbog različnosti u kolonizaciji, tipu naselja, političko-teritorijalnoj pripadnosti i strateškoj važnosti, društveno-gospodarski razvoj i njegov odraz u prostoru rezultirao je određenim specifičnostima u obje regije, što opravdava njihovu diferencijaciju, u okviru panonskog prostora, na dvije manje prostorne jedinice drugog reda. Postavlja se, međutim, problem njihovog razgraničenja. Dunav, između državne granice s Mađarskom i Iloka, zbog širine toka i naplavne ravnice (mjestimice preko 10 km), koja je vrlo slabo naseljena i u nasipima zaštićenom dijelu, tipična je granica izolacijskog karaktera, pa je vrlo pogodna da posluži kao međa Istočnohrvatske ravnice prema Vojvodini (Bačka). Teško je, međutim, govoriti o nekoj izraženijoj prirodno-geografskoj međi na dijelu republičke granice između Iloka i rijeke Save. Ona tu zapravo kao takva i ne postoji. Razlika u reljefnoj strukturi i nema; naplavna ravan i terasa rijeke Save kao i Vukovarska lesna zaravan imaju svoj prirodni nastavak u Srijemu. Nešto veća kontinentalnost Srijema našla je izraza u određenim razlikama ekološke sredine. Sušnost a s time u vezi i manja izluženost lesnih naslaga utjecala je na primarno znatno veći razvoj travnjačkih površina a u skladu s tim i veću rasprostranjenost tla černoziomskih osobina. Zbog postupnosti prijelaza, iznesenih razlika u ekološkoj sredini, pejzažno one nisu uočljive, a pogotovo ne s toga, što prevladava otvoreni agrarni pejzaž s dominacijom žitarskih kultura u kombinaciji sa šećernom repom na terasama a vinovom lozom na lesnim zaravnima. Sličnosti postoje i u historijsko-geografskom razvoju. Očituju se u prvom redu u činjenici da su i Srijem i područje Istočnohrvatske ravnice prostori vrlo mlade postturske kolonizacije. Osnovne razlike pokazuju se u imigracijskim pravcima i kolonizacijskom tipu naselja. Srijem je primio znatno više srpskog i njemačkog stanovništva od Istočnohrvatske ravnice. Srijem je uz to i prostor u kojem je šahovska struktura izraženija u razvoju naselja. Današnja republička granica, iako ne predstavlja gotovo nikakvu pejzažnu među, relativno dobro izražava navedene speci-

³ Mlađa subsidencijska potolina u prostoru Vučice, zatim Somborsko-Apatinska u Baranji (Kopački rit), Bič-Bosutska i Vučka.

⁴ Eventualno postojanje starijih riječnih terasa do sada nije pouzdano dokazano. Ipak, prema svemu sudeći, Slatinsko-Voćinsko pobrđe je ostatak riške terase rijeke Drave, koja je mladim pokretima poremećena a linearnom erozijom i derazijom u velikoj mjeri morfološki preoblikovana.

fičnosti u procesu historijsko-geografskog razvoja, pa se može prihvatiti granicom Istočnohrvatske ravnice prema vojvođanskom prostoru.

Na temelju iznesenog, područje Istočnohrvatske ravnice prema našem shvaćanju je prostorna jedinica drugog reda u okviru makro-regije pravog panonskog prostora. Njena zapadna granica bila bi ujedno zapadna granica pravog panonskog prostora, što znači da zapadni dio međurječja (Središnja hrvatska zavalala s Hrvatskim Zagorjem, Međimurjem, Gornjom Podravinom⁵ i Požeškom kotlinom s okolnim planinskim okvirom), Banija, Kordun i Pokuplje predstavljaju posebnu makro-regiju, tzv. Peripanonsku Hrvatsku.

Nacrt homogene regionalizacije istočnohrvatske ravnice

Dosadašnji pokušaji. U prvom nacrtu dvojne regionalizacije Hrvatske 1962.⁶ godine izdvojena je po prvi puta regionalna cjelina Istočnohrvatske ravnice sa slijedećom internom diferencijacijom:

Mezoregije

Mikroregije

1) Baranja

- a) Karašička aluvijalna ravan
- b) Banska kosa
- c) Baranjska nizina
- d) Dravsko-dunavski ritovi

2) Dravsko-dunavska nizina

- a) Karašičko-dravska nizina
- b) Dravsko-dunavska ravnica
- c) Erdutska kosa
- d) Donjopodravska nizina

3) Đakovačko-vinkovačko-vukovarski praporni pojas

- a) Đakovačka lesna zaravan
- b) Vinkovačko-vukovarska lesna zaravan

4) Bosutska Posavina

Pejzažna fizionomija kao sintetički vizualno uočljiv rezultat specifične kombinacije prirodne osnove i društvenih faktora, poslužila je kao

⁵ Predlažemo eventualno pogodniju soluciju, a to je, da se područje Gornje Podravine podijeli na dvije prostorne cjeline, tzv. Varaždinsku i Bilogorsku Podravinu.

⁶ V. Rogić, Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske, Zbornik VI Kongresa geografov FLRJ, Ljubljana 1962., str. 279—291.

temeljni kriterij njegovoj regionalizaciji. Utvrđivanje regionalnih razlika drugog i trećeg stupnja očito je bio najveći problem s obzirom na izraženiju homogenost reljefne strukture, ekoloških prilika i historijsko geografskog razvoja u odnosu na ostale dijelove SR Hrvatske.

Osnovni kriterij kod izdvajanja mezoregionalnih jedinica bile su različitosti pejzaža na lesnim uzvišenjima, naplavnim ravnima i riječnim terasama.

Podjela promatranog prostora na četiri mezoregije (Baranja, Dravsko-dunavska nizina, Đakovačko-vinkovačko-vukovarski praporni pojas i Bosutska Posavina) je logična.

Mikro-regionalizaciji Istočnohrvatske ravnice okvirno je poslužila reljefna struktura regije. To je i razumljivo jer reljef ima najvažniji utjecaj na razvoj hidroloških, mikroklimatskih i vegetacijskih osobina područja. Istaći treba da je morfostruktura imala i znatnog utjecaja na društveno-gospodarsku valorizaciju kraja. Ocjetitiji prostori lesnih zaravni i riječnih terasa bili su već u najstarija vremena područja društvene intervencije a time i njihove transformacije. Naplavne ravni su tek u najnovije doba doživjele veće izmjene, i to samo u nasipima zaštićenim dijelovima, pa se stoga fizionomski jasno razlikuju od terasnoravnjačkih dijelova.

Regionalna diferencijacija promatranog prostora koju je izvršio J. Đ. Marković, u knjizi »Geografske oblasti«⁷, polazi uglavnom od kriterija homogenosti historijsko-geografskog razvoja. Slavoniju, shvaćenu u historijskim okvirima, promatra kao jedinstvenu mezoregionalnu cjelinu (predjel) u okviru panonskog prostora. Podjelu na prostorne jedinice trećeg reda pokušao je također podesiti historijsko-geografskoj diferencijaciji izdvojivši četiri cjeline: Baranju, Slavonsku Podravinu, Slavonsku Posavinu i Slavonske planine. Dok u slučaju Baranje i Slavonske Posavine postoji poklapanje s bivšom županijskom podjelom ili pak s područjem slavonskog dijela Vojne krajine, pojam prostora Slavonske Podravine ne poklapa se niti s historijski shvaćenim teritorijem Slavonije, a ni s područjem Virovitičke županije, jer na sjeverozapadu uključuje znatan dio Bilogorske Podravine, koja nije ulazila u okvire turskog dijela Slavonije, nego je bila dio Vojne Krajine a kasnije Bjelovarsko-krizevačke županije. Očito, kombinacija historijsko-geografskog i prirodno-geografskog kriterija, nije u skladnosti.

Načrt homogene regionalizacije Istočnohrvatske ravnice. Polazeći od analognih kriterija primijenjenih u radu V. Rogića 1962. godine, moguće je danas izraditi upotpunjenu i modificiranu shemu regionalizacije Istočnohrvatske ravnice:⁸

⁷ J. Đ. Marković, Geografske oblasti SFRJ, Zavod za izdavanje udžbenika SRS, Beograd 1967.

⁸ Načrt nove regionalizacije i njegovo obrazloženje izrađen je i referiran kao seminarski rad u okviru kolegija »Regionalni koncept i tipovi regionalne strukture«.

Mezoregija

Mikroregija

1) Baranja

- a) Bansko brdo
- b) Baranjska nizina
- c) Dravska i dunavska naplavna ravan

2) Slavonska Podravina
(Donja Podravina)

- a) Virovitička Podravina
- b) Slatinsko-voćinsko pobrđe (humlje)
- c) Karašička Podravina
- d) Donjodravska nizina
- e) Nizina rijeke Vuke
- f) Erdutski brijeg

3) Đakovačka i Vukovarska
lesna zaravan

- a) Đakovačka lesna zaravan
- b) Vukovarska lesna zaravan

4) Bosutska Posavina

Kod izdvajanja mezoregionalnih cjelina, uz puno respektiranja elemenata prirodne osnove, istaći treba i društveno-historijski razvoj naročito što se tiče razumijevanja osobina pejzažne strukture. Svaka mezoregionalna cjelina poklapa se u pravilu s određenom kombinacijom elemenata reljefne strukture: naplavna ravan, terase-zaravni, ili naplavne ravni, terase itd. Iako se gospodarska valorizacija mezoregionalnih cjelina u skladu s tehnološkim napretkom i izmjenom društvenog interesa

I International Border, II Republic Border, III Regional Boundary of higher order, IV Regional Boundaries of lower order, V Regional Boundaries of Smallest units —

1. Baranja Mezzo-Region with its Micro-Regions: A) Karašič Alluvial Plain, B) Banska Ridge, C) Baranja Lowlands, D) Drava and Danube Marshes; 2. Drava and Danube Mezzo-Region with its Micro-Regions: A) Karašič — Drava Lowlands, B) Drava-Danube Plain, C) Erdut Ridge, D) Upper Podravina lowlands; 3. Đakovo—Vinkovci—Vukovar Loess Belt with its Macro-Regions: A) Đakovo Loess Terrace and B) Vinkovci—Vukovar Loess Terrace, 4. Bosut Posavina Mezzo-Region

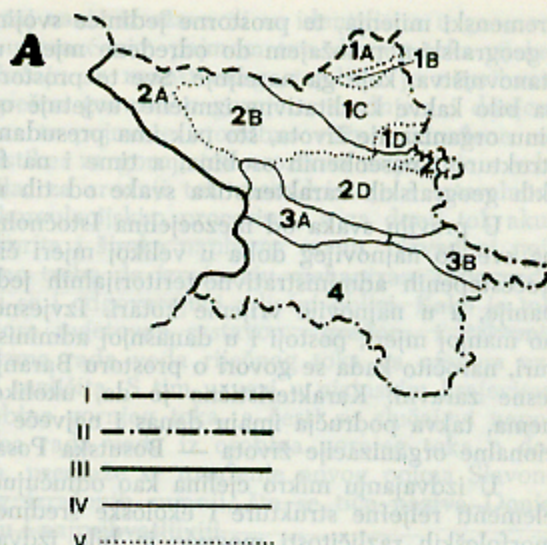
1. Baranja Region with its Smaller units: A) Bansko Brdo, B) Baranja Lowlands, C) Drava and Danube Alluvial Plain; 2. Slavonska Podravina Region with its smaller units: A) Virovitica Podravina, B) Slatina — Voćin Foothills, C) Karašič Podravina, D) Lower Drava Lowlands, E) Vuka River Lowlands, F) Erdut Hill, 3. Đakovo—Vukovar Loess Terrace Region with its Smaller units: A) Đakovo Loess Terrace, B) Vukovar Loess Terrace; A. Bosut Region

Sl. 1. Homogena geografska regionalizacija Istočnohrvatske ravnice

- A. Homogena geografska regionalizacija Istočnohrvatske ravnice 1961. god. (Rogić)
- B. Homogena geografska regionalizacija Istočnohrvatske ravnice 1973. god. (Bognar)

Fig. 1. Homogeneous Geographical Regionalization of the East Croatian Plain

- A) Homogeneous Geographical Regionalization of the East Croatian Plain 1961 (Rogić)
- B) Homogeneous Geographical Regionalization of the East Croatian Plain 1973 (Bognar)

I Državna granica, II Republička granica, III Granica makro-regije, IV Granice mezoregija, V Granice mikroregija — 1. Mezoregija Baranja s mikroregijama A. Karašička aluvijalna ravan, B. Banska kosa, C. Baranjska nizina, D. Dravsko-dunavski ritovi; 2. Mezoregija Dravsko-dunavske nizine s mikroregijama A. — Karašičko-dravska nizina, B. — Dravsko-dunavska ravnica, C. — Erdutska kosa, D. — Gornjopodravska nizina; 3. Mezoregija Đakovačko-vinkovačko-vukovarskog prapornog pojasa s mikroregijama A. — Đakovačka lesna zaravan, i B. — Vinkovačko-vukovarska lesna zaravan; 4. Mezoregija Bosutske Posavine

1. Mezoregija Baranje s mikroregijama — A. Bansk Brdo, B. Baranjska nizina, C. Dravska i Dunavska naplavna ravan; 2. Mezoregija Slavonske Podravine (Donja Podravina) s mikroregijama — A. — Virovitička Podravina, B. — Slatinsko-Voćinsko pobrđe (humlje), C. — Karašička Podravina, D. — Donjodravska nizina, E. — Nizina rijeke Vuke, F. — Erdutski brijeg; 3. Mezoregija Đakovačke i Vukovarske lesne zaravni s mikroregijama: A — Đakovačka lesna zaravan, B — Vukovarska lesna zaravan; 4. Mezoregija Bosutske Posavine.

vremenski mijenja, te prostorne jedinice svojim prirodnim mogućnostima i geografskim položajem do određene mjere uvjetuju okvire egzistencije stanovništva, koje ga naseljuje. Sve to prostorno i vremenski, bez obzira na bilo kakve kvalitativne izmjene, uvjetuje određenu homogenost u načinu organizacije života, što pak ima presudan utjecaj na razvoj pejzažne strukture i naseobnih osobina, a time i na formiranje sličnih fizionomskih geografskih karakteristika svake od tih mezoregionalnih cjelina.

U pravilu svaka od mezocjelina Istočnohrvatske ravnice u prošlosti, pa sve do najnovijeg doba u velikoj mjeri čini okvire drugostepenih ili trećestepenih administrativno-teritorijalnih jedinica. Prije su to bile županije, a u najnovije vrijeme kotari. Izvjesno poklapanje, iako u znatno manjoj mjeri, postoji i u današnjoj administrativno-teritorijalnoj strukturi, naročito kada se govori o prostoru Baranje, Đakovačke i Vukovarske lesne zaravni. Karakteristično je da, ukoliko teritorijalnog poklapanja nema, takva područja imaju danas i najveće probleme, što se tiče funkcionalne organizacije života — Bosutska Posavina, Karašička Podravina

U izdvajanju mikro cjelina kao odlučujući kriteriji poslužili su neki elementi reljefne strukture i ekološke sredine. Naime, samo na temelju morfoloških različitosti moguće je bilo izdvajanje najmanjih prostornih jedinica, jer u okviru Istočnohrvatske ravnice makroklimatske promjene nisu uočljive, dok mikroklimatske osobine direktno su ovisne o reljefnoj strukturi. Utjecaj reljefa osjeća se i u razvoju vegetacijskih i pedoloških osobina našeg područja, a što je najznačajnije, navedeni elementi prirodne osnove u velikoj su mjeri, okvirno, determinirali razvoj naseljenosti i gospodarske valorizacije prostora.

Podjela na četiri osnovne mezocjeline u potpunosti se poklapa s regionalizacijom V. Rogića. Različitosti se pokazuju tek u nazivima za pojedina izdvojena područja, posebno kada se govori o tzv. prostoru Dravsko-dunavske nizine i Đakovačko-vinkovačko-vukovarskom prapornom pojasu. Umjesto naziva Dravsko-dunavska nizina, po mome shvaćanju prikladniji je naziv Slavonska Podravina ili pak Donja Podravina i to iz više razloga.

Morfotektonski čitav taj prostor pripada Dravskoj potolinskoj zoni, a morfogenetski oblik, prostiranje i osnovni reljefni oblici rezultat su erozivno-akumulacijskog rada vođa rijeke Drave i njenih pritoka u kombinaciji s neotektonikom i eolskom aktivnošću. Stvarno djelovanje voda Dunava svedeno je na vrlo uski pojas zemljišta uz sam tok Dunava. Prema tome, na morfogenezu tzv. Dravsko-dunavske nizine Dunav nije imao direktno gotovo nikakvog utjecaja, stoga nije sretno uvesti naziv Dunavski, a naročito ne ako on na neki način odražava morfogenezu tog područja. Prihvatljiviji je naziv Slavonska Podravina ili Donja Podravina.⁹ U geografskoj literaturi već postoji opće prihvaćen i definiran pojam Gornje Podravine, pa je onda logično da se uvede i naziv Donja Podravina, i to za jedno područje, koje se po svom prostornom obuhvatu i fizionomskim osobinama s punim pravom može izdvojiti kao jedna me-

⁹ Osječka Podravina kao naziv ne označava funkcionalnu cjelinu gravitacijskog područja grada Osijeka, nego homogenu geografsku mikroregiju, gdje transformirana prirodna osnova svoje današnje osobine u velikoj mjeri zahvaljuje utjecaju grada Osijeka na svoju okolicu.

zoregija. Međutim, ukoliko taj naziv izražava ili se identificira u geomorfološkoj literaturi pogrešno udomaćenim pojmom tzv. donjeg toka rijeke, njegova primjena u tom slučaju sa znanstvenog stajališta je neprihvatljiva. Naime, sasvim je pogrešno govoriti o gornjem, srednjem i donjem toku neke rijeke, pošto se za te pojmove istodobno vežu i određene reljefne i hidrološke karakteristike: za gornji tok erozivno usijecanje s vrlo izrazitim dolinama V profila, za srednji tok meandriranje s lateralnom erozijom u kombinaciji s akumulacijskim procesima, a za donji tok akumulacija, često migriranje korita i široka naplavna ravan. Navedeni pojmovi zapravo ili bolje rečeno treba da izražavaju mehanizam rada voda toka, a s tim u vezi javljaju se i odgovarajući reljefni oblici. Kako je tok rijeke osim klimatskih faktora uvjetovan sastavom, građom i tektonikom, to je izmjena mehanizma rada voda riječnog toka na njenom uzdužnom profilu vrlo česta i različita. S tim u vezi u nizinskim krajevima mogu se pojaviti i tzv. osobine gornjeg toka, a česti su slučajevi neposrednog prijelaza mehanizma rada voda iz osobina gornjeg toka u donji i obratno. Upravo stoga, predlaže se uvođenje novog pojma Slavon-ska Podravina, koji je zbog izraženih sumnji, što se tiče naziva Donja Podravina, po mom mišljenju i najprihvatljiviji.

Razlike postoje i u odnosu na naziv lesnih zaravni. Naziv Đakovačka i Vukovarska lesna zaravan smatram pogodnijim. Naime, lesni i lesoliki sedimenti nisu vezani samo za prostor zaravni, nego se suvislo nastavljaju na području dravskih i savskih terasa na sjeveru i jugu. Takvi odnosi sami po sebi isključuju mogućnost izdvajanja samo Đakovačko-vinkovačkog lesnog pojasa, jer u protivnom postavlja se pitanje, a što s ostalim područjem lesa Istočnohrvatske ravnice? Nije sretno povezivanje dviju lesnih zaravni ni u tektonskom pogledu pošto su to dvije samostalne tektonske jedinice. Isto tako istaći treba i neke kvalitativne razlike fizičkih i kemijskih osobina lesa na Đakovačkoj i Vukovarskoj lesnoj zaravni. Les na području Đakovačke lesne zaravni, zbog veće količine padalina, je izluženiji a time i zbijeniji. Od bitnog utjecaja je to bilo i na razvoj mikroreljefa. Na Đakovačkoj lesnoj zaravni dominiraju derazijski i erozivni morfološki oblici, dok na Vukovarskoj uglavnom, u skladu s tipskim osobinama lesa, krški i krško-denudacijski procesi, koji su rezultirali razvojem lesnih dolina, lesnih ponikava, lesnih bunara i provalija itd.

Po svom superregionalnom položaju Vinkovci su danas, zbog svoje prometno-geografske funkcije željezničkog križišta, značajnije naselje od Vukovara. Međutim, s historijsko-geografskog aspekta Vukovar je imao važniju ulogu u razvoju područja lesne zaravni, pa stoga izdvajanje ove mikrocjeline pod nazivom Vukovarska lesna zaravan ima u svakom slučaju više opravdanja; tu je u prošlosti bilo upravo središte srednjovjekovne Vukovske županije Vukovo (današnji Vukovar), koje je stoljećima davalo osnovne stimulanse neseobenoj, administrativno-teritorijalnoj i gospodarskoj organizaciji prostora. Dodati treba da je Vukovar i danas centralno naselje mikroregionalnog značenja većeg dijela lesne zaravni.

U izdvajanju Baranje i Bosutske Posavine ne postoji razlika niti što se tiče prostornog obuhvata, a niti samog naziva.

1. Baranja je, s obzirom na širinu naplavnih ravni, koje su bile sve do najnovijeg doba prostori izolacijskog karaktera, imala specifičan historijsko-geografski razvoj u odnosu na područje južno od Drave. To se odrazilo i na razvoj fizionomskih osobina kraja, koje (zbog određenih specifičnosti u izgledu naselja, posjedovnoj i etničkoj strukturi) opravdavaju, bez obzira na prirodno-geografsku osnovu, koja je slična s onom područja Slavonske Podravine (Donje Podravine), izdvajanje Baranje kao homogeno geografsku jedinicu drugog reda.

Elementi reljefne strukture i ekološke sredine, kako je to već u uvodu napomenuto, poslužili su kao kriteriji mikro-regionalnoj podjeli kraja.

Na toj osnovi moguće je izdvojiti samo tri mikro-cjeline, i to:

- a) Dravska i Dunavska naplavna ravan,
- b) Baranjska nizina, i
- c) Bansko brdo.

Ta podjela, izuzev u slučaju Banskog brda, gdje postoji podudarnost gledišta da se taj reljefno najdinamičniji dio područja izdvoji kao zasebna prostorna mikro-cjelina, ukazuje u prvom redu na razlike u vrednovanju značenja nekih prirodnih osobina Baranje. Karašička aluvijalna ravan na taj način nema položaj jedinice, zbog tri razloga: 1) Širina same naplavne ravni nije veća od 0,5—1,0 km, pa je njena veličina i u baranjskim mjerilima slabo izražena. 2) Kanalizacijom toka Karašice opasnost od poplava smanjena je na minimum. 3) Naplavna ravan Karašice danas je tipičan agrarni kraj, koji je gotovo potpunoma iskorišten u poljodjelskom smislu, pa se fizionomski vrlo malo izdvaja od viših i ocjeditijih prostora Baranjske nizine.

Područje tzv. Dravsko-dunavskih ritova poklapa se uglavnom s prostorom Kopačkog rita a samo njegovo izdvajanje kao zasebne mikro-cjeline nije opravdano. Isto tako nije opravdano uklapanje ostalih dijelova naplavne ravni Drave i Dunava u okvire Baranjske nizine. Dravska i Dunavska naplavna ravan čini u prirodnom pogledu jedinstvenu cjelinu, bilo da se tu radi o homogenoj reljefnoj strukturi ili pak o isto tako homogenoj ekološkoj sredini. Naplavne ravni u Baranji čine čak 63% područja. Geološki su relativno mlađeg postanka. Prevladavajući vegetacijski pokrov čine galerijske šume. Naplavne ravni značajna su i ribolovna područja. Izuzetno su slabo naseljena, čak i danas kada je nasipima oko 50% tih prije plavljenih površina privedeno kulturi. U prošlosti naplavne ravni predstavljale su područja izolacijskog karaktera, što je uvjetovalo i njihovo granično značenje. Svi ti faktori jasno ukazuju da je područje naplavnih ravni homogena mikro cjelina, koja se fizionomski oštro izdvaja od viših terasno-ravnjačkih područja baranjske nizine na kojima dominira tipično agrarni pejzaž. Izdvajanje Kopačkog rita kao zasebne mikroregije nije moguće izvesti jer, iako je to izrazito najvažniji dio poloja (inundacione ravni), ima svoj prirodni nastanak duž čitavog toka i Drave i Dunava.

Baranjska nizina, po našem shvaćanju, uključuje prostor starije holocene terase Drave, stariju i mlađu würmsku terasu Drave, mlađu würmsku terasu Dunava i Južnu i Sjevernu baranjsku lesnu zaravan. To

je područje intenzivnog agrarnog iskorišćivanja s najvećom koncentracijom stanovništva i naselja, pa prevladava tipično kultivirani agrarni pejzaž.

2. Područje Slavonske Podravine (Donja Podravina) može se podijeliti na šest mikroregionalnih cjelina: Virovitička Podravina, Slatinsko-Voćinsko pobrđe, Karašička Podravina, Donjopodravska nizina, Nizina rijeke Vuke i Erdutski brijeg.

Virovitička Podravina je krajnji sjeverozapadni dio Slavonske Podravine. Po svojim prirodno-geografskim osobinama, a i po svom historijsko-geografskom razvoju u znatnoj mjeri se razlikuje od područja Bilogorske Podravine, koja je dio Peripanonske Hrvatske. Upravo stoga, granicu Istočnohrvatske ravnice prema Peripanonskoj Hrvatskoj treba povući nešto zapadnije od Virovitice približno sjeverozapadnom granicom općine. Stepeničast karakter reljefa, od južnog planinskog okvira prema nizini Drave na sjeveru, dolazi do izražaja u oba područja, međutim, prostori živih pijesaka, koji su značajni element reljefa Bilogorske Podravine, u Virovitičkoj Podravini nedostaju ili ako postoje, onda se u fizionomskom i u gospodarskom smislu mogu zanemariti. Dalji element izdvajanja Virovitičke Podravine kao zasebne cjeline i njeno uklapanje u Istočnohrvatsku ravnicu jest specifičnost historijsko-geografskog razvoja. U XVI i XVII st. to je bio dio turskog frontiera a kasnije kao dio Virovitičke županije ulazio je u okvire tzv. Banske Hrvatske. Bilogorska Podravina istodobno je dio hrvatskog frontiera, sve do druge polovice XIX st., kad je ušla u administrativne okvire Križevačko-bjelovarske županije. Dodati treba da je Virovitička Podravina i etnički heterogeniji kraj u kojem uz Hrvate u znatnom broju žive Srbi i Mađari.

Pod Slatinsko-voćinskim pobrđem podrazumijevamo reljefno izrazito dinamično područje, sjeverno od linije Podravska Slatina-Virovitica a južno od doline Voćinke i Vojlovice. Dolina Voćinke je vrlo izrazita tektonska granica. Slatinsko-voćinsko pobrđe, po našem shvaćanju, ostatak je srednje pleistocene terase Drave (vjerojatno riške starosti) koja je neotektonikom (riško-würmski interglacijal ili donji würm) poremećena a linearnom erozijom i derazijom preoblikovana u reljefnu jedinicu sa svim osobinama pobrđa ili humlja. Da je to bio prostor djelovanja rijeke Drave, nesumnjivo ukazuju novije analize teških minerala, pijeska, koji su značajni element površinskog sastava pobrđa¹⁰. Činjenica da je prostor Slatinsko-voćinskog pobrđa bio dio turskog frontiera kao i nizina uz Dravu između Podravske Slatine i Virovitice, te utjecaj ta dva gradska naselja na njegovu društvenu gospodarsku valorizaciju, uključuju ga u prostor Istočnohrvatske ravnice.

Karašička Podravina podudara se s područjem Donjopodravske nizine i zapadnim dijelom Karašičko-dravske nizine, po V. Rogiću. Sažimanje tih dviju cjelina i njihovo izdvajanje kao jedne jedinstvene mikro cjeline izvršeno je na temelju dominantnog utjecaja rijeke Karašice i njenih pritoka na razvoj pejzažne fizionomije kraja. Naime, osnovna ka-

¹⁰ Mirko Malez, Kvarterne naslage šire okolice P. Slatine i Sl. Orahovice u Slavoniji, Radovi Centra za organizaciju naučno-istraživačkog rada u Vinkovcima, 2, JAZU, Zagreb, 1973, str. 5-55.

rakteristika tog dijela Podravine je izuzetno vlažna nizina uz Karašicu i njenu pritoku Vučicu, u kojoj posebno značenje ima kontinuirani pojas šuma od oko 60 km s širinom od oko 10 km. Upravo šume daju obilježje i izvjesnu fizionomsku samostalnost tog područja, koje zahvaljujući tome ima i određenu historijsko-geografsku specifičnost u svom razvoju.

Donjodravska nizina (ili Osječka Podravina) područje je izrazite geografske homogenosti. Morfološki se poklapa s prostorom starije würmske terase (II b) Drave, u koju se, zahvaljujući mlađoj tektonici, usjekla dolina Vuke. Na lesnoj podlozi razvio se tipičan agrarni pejzaž. Dominantno značenje Osijeka u društveno-gospodarskom razvoju područja, od bitnog je utjecaja bilo na osobine pejzaža i prostornu organizaciju života regije.

Mikroregija nizine rijeke Vuke poklapa se s naplavnom ravni Vuke i južnim dijelom starije würmske terase Drave. Zbog relativno visoke vode temeljnice i upora voda Dunava taj dio Slavonske Podravine često trpi od povodnja. Poplave su sve do kraja XIX i početka XX st., kada je Vuka regulirana i izgrađen Bobotski kanal, imale katastrofalne posljedice na razvoj naselja i gospodarstava. Iako su tla nešto manjeg boniteta nego u ostalim dijelovima mezoregije, nizina uz Vuku orijentirana je uglavnom na ratarstvo, ali u odnosu na Donjodravsku nizinu udio livadarsko-pašnjačkih površina znatno je izraženiji.

Erdutski brijeg slično Banskom brdu svoje izdvajanje, kao zasebne mikro cjeline, zahvaljuje reljefnoj markantnosti i dinamici, po kojoj se razlikuje od nizinskog pejzaža Donjodravske nizine. Znatne površine pod vinovom lozom također su bitan element, koji Erdutski brijeg razlikuje od okolnog područja pretežno pod žitarskim kulturama.

3. Đakovačka i Vukovarska lesna zaravan poklapaju se s nešto povišenim pliocenim tektonskim antiklinalama između Savske i Dravske potolinske zone. Kao što je to već prije rečeno, po svojim reljefnim i petrografskim osobinama, a isto tako po značenju Đakova i Vukovara za njihovu društvenu gospodarsku valorizaciju, predstavljaju dvije mikroregije, Đakovačku lesnu zaravan i Vukovarsku lesnu zaravan.

4. Područje Bosutske Posavine nije diferencirano na manje mikro cjeline. Jednoličnost reljefne strukture, homogenost ekološke sredine i jedinstven historijsko-geografski razvoj područja (pripadnost Vojnoj Krajini) očito su imali odlučujući utjecaj na izuzetno veliku jednorodnost pejzažne fizionomije, koja ne daje mogućnost izdvajanja prostornih jedinica trećeg reda. Iznimku čini Spačvansko područje, koje se sa svojim prevladavajućim šumskim karakterom i nešto slabijom naseljenošću, može promatrati, eventualno kao zasebna mikroregija.

Regije	Mikroregije	Ekološka sredina										
		Izraž. mikro klim. dif.	Klima Slabo izraž. mikro klim. dif.	Agrarne kulture	Sunska vegetacija	Galerijske šume i barska veg.	Cernozjom	Tla Cajnače III podzol	Aluvijalna tla			
1. Baranja	a) Bansko brdo	+		+		+		+		+		
	b) Baranjska nizina		+	+			+		+			
	c) Dravska i Dunavska naplavna ravan		+			+		+				
2. Slavonska Podravina		+		+		+		+		+		
	a) Virovitička Podravina		+	+			+		+			
	b) Slatinsko-voćinsko pobrđe		+				+		+			
	c) Karašička Podravina		+	+			+		+			
	d) Donjodravška nizina		+	+			+		+			
	e) Nizina Vuke		+	+			+		+			
3. Đakovačka i Vukovarska lesna zaravan	f) Erdutski brijeg		+	+						+		
	a) Đakovačka lesna zaravan		+	+						+		
4. Bosutska Posavina	b) Vukovarska lesna zaravan		+	+						+		
			+	+						+		

Summary

HOMOGENEOUS GEOGRAPHICAL REGIONALIZATION OF THE EAST CROATIAN PLAIN

by

Andrija Bognar

The East Croatian Plain is an exceptionally homogeneous geographical region within the framework of its macro-region, which is a portion of the true Pannonian space.

Differences in the structure of the relief and the ecological milieu, which exercised a decisive influence on the development of the nature of local agriculture and by this also on the structure of the landscape, fairly well delimited the space of the Eastern Croatian Plain from Peripannonian Croatia, along the line: Slavonski Brod, eastern slopes of the Dilj, Našice, Slavonska Orahovica, Vočín, Virovitica and Barč. The border of this region with the Vojvodina space on the Danube, from the international border to Ilok, has the character of a markedly natural geographical boundary. The contemporary republic border on the stretch from Ilok to the Sava river, which is drawn through a plain, despite not being a landscape border, reflects relatively well the specific features of the process of historical geographical development and can be accepted as the boundary of the East Croatian Plain with the Vojvodina space (Srijem).

The uniformity of the natural basis and similarities of the process of historical geographical development impedes the internal regional division of the Eastern Croatian Plain. As basic criteria in the segregation of micro units, elements of relief and ecological structure are used. The mezzo-regional differentiation of the space is carried out on the basis of the differences of the combination of elements of relief structure and the ecological situation, and also specific features of the process of historical geographical development.